

Foto: Tom van Limpt

‘WAAROM LEREN WE NIET MEER OVER TAAL?’

De talentteams van Curriculum.nu adviseren dat er in het onderwijs meer aandacht moet komen voor taalbewustzijn. Hoe moet taalbewuster onderwijs eruitzien? LTM maakte een rondgang langs verschillende experts. ‘Je zou kunnen zeggen dat taalbewustzijn de bildung van het taalonderwijs is.’

MARJOLIJN VOOGEL

Het nummer ‘Je ne parle pas français aber bitte red weiter’ van de Duitse popzangeres Namika swingt de pan uit. Zij maakte het nummer samen met de Franse rapper Black M, en de remix van de Beatgees was in 2018 twee weken lang een nummer 1-hit in Duitsland. De ‘je’ in de song staat verloren op de Champs Elysées en wordt er in het Frans aangesproken, een taal die zij niet kent. Toch ontstaat er connectie. De boodschap is *clair* en *évident*: ook al hebben we een andere achtergrond en spreken we verschillende talen, met nieuwsgierigheid is het heel goed mogelijk om elkaar te begrijpen. ’n Lekker hit om de Duitse les mee te starten.

Toekomstbestendig

Toenemende diversiteit in de samenleving en in klassen, met meer uitwisselingen tussen mensen met verschil-

lende achtergronden, vraagt om aanpassing van het taalonderwijs. Daar komt bij dat talen op school steeds minder populair zijn onder leerlingen, op Engels na. Het onderwijs van Nederlands, Frans, Duits en Engels (een volgorde die nog stamt uit betere tijden voor het schoolvak Frans) zou onvoldoende toekomstbestendig zijn. Naast de taalvaardigheden moet in het taalonderwijs meer aandacht komen voor taalbewustzijn, aldus de adviezen van de talentteams Nederlands en Engels en de moderne vreemde talen binnen Curriculum.nu. Binnen dat gremium houdt men zich sinds 2016 bezig met het vormgeven van het toekomstig onderwijs. Op basis van de adviezen van Curriculum.nu worden vanaf dit jaar nieuwe kerndoelen geformuleerd. Ook gaat vanaf 2021 de herziening van de eindexamenprogramma’s (eindtermen) van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs van start.

Taalbewustzijn, wat is dat eigenlijk precies? De meest

gangbare definitie is die van de Association for Language Awareness, die onderzoek en activiteiten rond taalbewustzijn in het onderwijs ondersteunt. Volgens deze stichting gaat taalbewustzijn over expliciete kennis over taal, en een bewuste beleving van en gevoeligheid bij taalgebruik en het leren van een taal.

Taalbewustzijn is dus een zeer breed concept, dat op verschillende manieren kan worden benaderd. Vaak wordt daarbij de indeling in vijf domeinen van James en Garrett (2013) gehanteerd. In de eerste plaats heeft taalbewustzijn volgens hen betrekking op het *affektieve* domein: de houding en motivatie van leerlingen ten

er ook over wetenschappelijke achtergronden bij het vak. Waarom leren we leerlingen niet meer over taal? Praat er eens over met ze. Maak ze bewuster van de rol van taal. Dat kan bijvoorbeeld door ze metaforen voor taal te laten bedenken: taal als een brug, een spiegel, een instrument, een klimmuur... Een leerling kwam er in gesprek met zijn vader achter dat hij veel van zijn woorden overnam. Zijn persoonlijke metafoor: taal als echo.'

Ook Peter-Arno Coppen, hoogleraar vakdidactiek en lid van het Meesterschapsteam Nederlands, is verheugd over de nieuwe aandacht voor taalbewustzijn. Coppen: 'Kennis wordt tegenwoordig altijd gelegitimeerd aan de hand van het effect op vaardigheid. In het onderwijs is op dit moment een utilitair paradigma overheersend: alles moet ergens nuttig voor zijn. Er is niemand die nog zegt: je moet dit leren omdat je er een beter mens van wordt. Ik heb het idee dat cultuur en bildung weer meer gewaardeerd worden. Je zou kunnen zeggen dat taalbewustzijn de bildung van het taalonderwijs is.'

Lespraktijken

Ellen van den Broek deed promotieonderzoek naar lespraktijken rondom taalbewustzijn en docentopvattingen daarover. Zij constateerde dat docenten niet altijd wisten wat taalbewustzijn allemaal omvat. In hun lessen hebben ze vooral aandacht voor het cognitieve domein en het uitvoeringsdomein. Vooral de taalvaardigheden en het systeemperspectief dus. En daarmee bestrijken ze maar een deel van het gehele taalbewustzijn.

Verder zag Van den Broek verschillen in de wijze waarop docenten min of meer taalbewust lesgeven. In haar proefschrift (2020) is op pagina 178 te lezen: 'Taalbewuste lespraktijken worden gekenmerkt door een leerlinggerichte leeromgeving waarin voldoende ruimte is (...) om te communiceren over en te reflecteren op taal.' Niet-taalbewuste lespraktijken hebben vaak 'een docentgerichte leeromgeving met veel eenzijdige interactie, het gebruik van gedecontextualiseerde opdrachten, gericht op grammatica en een focus op het vinden van het juiste antwoord.' Taalbewustzijn heeft dus zowel betrekking op de inhoud van het talenonderwijs, als op de didactiek. Het goede nieuws uit Van den Broeks proefschrift is dat niet-taalbewuste lespraktijken wel 'praktische aanknopingspunten' bieden voor een taalbewuste lespraktijk, 'bijvoorbeeld door met leerlingen in gesprek te gaan of leerlingen in groepjes te laten discussiëren over een onderwerp waar ze moeite mee hebben in plaats van leerlingen individueel extra oefeningen te laten maken'.

Francofonie

Alicia Montoya is hoogleraar Franse letterkunde en cultuur, nog maar de enige in Nederland. Ze doceert aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Ook zij is blij met de bredere aandacht voor taal: 'Ik schrik van de instrumentele manier waarop men tegenwoordig omgaat met taal, ook de jongere generaties. Met taalbewustzijn wordt aandacht gevraagd voor de culturele en pragmatische dimensie van taal, daar is te weinig aandacht voor in het huidige onderwijs.' Volgens Montoya is de beperkte blik op taal onder meer te verklaren doordat men in het voortgezet onderwijs de link is kwijtgeraakt met de wetenschap. Montoya: 'Er vindt weinig vernieuwing plaats in het onderwijs. Frans wordt over de hele wereld gesproken, maar in het hedendaagse onderwijs van het Frans is er nog maar weinig aandacht voor alle andere landen waar Frans de voertaal is – de francofonie. De kennisbasis van het schoolvak Frans gaat terug tot de jaren zeventig en de blik van toen is erg verbonden met Frankrijk.'

Een ander heikel punt is volgens haar het centraal schriftelijk eindexamen. Dat bepaalt vijftig procent van het eindcijfer en voor de moderne vreemde talen bestaat dat vooral uit meerkeuzevragen over een aantal leesteksten. Terwijl lezen maar een van de vier taalvaardigheden is. Deze wijze van examineren stimuleert niet tot erg uitdagend taalonderwijs. Montoya: 'Ik zou liever zien dat het eindexamen aan de scholen en vakdocenten wordt overgelaten. Bij zo'n eindexamen denk ik dan aan cultuurspecifieke ensceneringen, waarbij alle taalvaardigheden getoetst worden: lezen, luisteren, spreken en schrijven.'

Veel docenten Frans, en ook Duits en Engels, herkennen zich in Montoya's ontevredenheid over het eindexamen. Maar niet alleen de docenten van de moderne vreemde talen zijn ontevreden over het eindexamen. Ook over het eindexamen Nederlands bestaan er al jaren klachten. Een petitie uit 2016 met de oproep om het eindexamen Nederlands ingrijpend te herzien, werd 1.600 keer ondertekend. Net als bij de moderne vreemde talen wordt ook bij Nederlands de helft van het cijfer bepaald door het eindexamen leesvaardigheid. In de praktijk leidt dat tot overmatige aandacht voor leesvaardigheid en dan vooral voor het herkennen van structuuraspecten in teksten. De inhoud van het schoolvak Nederlands zou dus, net als bij de andere taalvakken, een combinatie moeten zijn van kennis en vaardigheden. Ook bij dit vak zou op een meer verantwoorde manier moeten worden getoetst, met materiaal dat beter aansluit op de werkelijkheid.

Basisvak talen

Taalbewuste eindexamens die beter aansluiten op de (school)praktijk, en nieuwe eindtermen, zijn dus een belangrijke voorwaarde voor toekomstbestendig taalonderwijs. Wat Anna Kaal betreft zouden de curriculummakers nog wel een stap verder mogen gaan: 'Ik zou heel graag zien dat de schotten tussen de verschillende talen worden weggehaald en dat in ieder geval een deel van de taaluren op één hoop worden gegooid. Ik ben voor een basisvak "talen", zodat we niet allemaal op ons eigen eilandje blijven zitten, maar er meer samenwerking is tussen talendocenten. Zo kunnen we ons afvragen hoe

'Frans wordt over de hele wereld gesproken, maar in het hedendaagse onderwijs van het Frans is er nog maar weinig aandacht voor alle andere landen waar Frans de voertaal is – de francofonie'

we de gezamenlijke tijd het beste in kunnen zetten. Dán kun je nieuwe dingen doen.'

Ook Hedde Zeijlstra, hoogleraar taalkunde en auteur van het recent verschenen *De geniale eenvoud van taal* (2020), is voorstander van taalkunde als klein vak op school, waarin aandacht kan worden gegeven aan wat talen met elkaar gemeen hebben. Zeijlstra: 'Grammatica kun je op verschillende manieren uitleggen. Je kunt zeggen: deze taal heeft die en die regels en in dit geval moet je gewoon die regel toepassen. Maar het kan ook anders. Zo kun je een Nederlander die Japans leert, vertellen dat de Japanse woordvolgorde in 99 procent van de gevallen op dezelfde plek staat als in de Nederlandse bijzin: (ik vertel dat) Marie een boterham eet.' Wel zou taalkunde volgens Zeijlstra naast de taalvakken moeten bestaan. Daarin zou hij graag weer meer aandacht zien voor literatuur, poëzie, toneel, maar ook films en series.

'In het onderwijs is op dit moment een utilitair paradigma overheersend: alles moet ergens nuttig voor zijn. Er is niemand die nog zegt: je moet dit leren omdat je er een beter mens van wordt'

opzichte van taal(leren). Het *cognitieve* domein gaat over het systeem achter taal; het *sociale* domein heeft betrekking op de sociaal-culturele integratie en diversiteit; het *uitvoeringsdomein* gaat over taalvaardigheid. Het *machtsdomein*, ten slotte, gaat over de invloed van taal in de maatschappij.

Het is een belangrijke nieuwe aanvulling in het talencurriculum. Naast het kunnen communiceren met taal, moet er meer aandacht komen voor het denken over taal en de verschillende contexten waarbinnen we talen en taalregisters inzetten. Anna Kaal, vakdidacticus aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, zet zich in voor meer aandacht voor taalbewustzijn in het onderwijs. Ze was een van de redacteurs van het recent verschenen *Handboek vreemdetalendidactiek*, waarin taalbewustzijn nadrukkelijk als onderwerp is opgenomen (Dönszelmann et al., 2020). Kaal: 'Bij aardrijkskunde leer je hoe je om moet gaan met een atlas. Maar je leert

Elke docent zal vanuit de eigen specifieke onderwijscontext invulling moeten geven aan taalbewuster onderwijs

Loslaten

Een apart vak 'talen', in plaats van of naast het reguliere curriculum? Veel docenten zullen zich afvragen of het überhaupt mogelijk is om, naast wat volgens de adviezen van Curriculum.nu 'de kern' moet blijven van de talessen, ook een plek te geven aan 'wat nieuw is'. Dus om naast 'de vaardigheden lezen, luisteren, spreken en schrijven en de ontwikkeling van taalbeheersing' tevens meer aandacht te geven aan taalbewustzijn.

Volgens Van den Broek en Kaal is het integreren van taalbewustzijn in het reguliere taalonderwijs heel goed mogelijk, en is er geen reden tot angst voor overladenheid van het programma. Het is een zorg die vooral de docenten van de talen met de minste contacturen, zoals Frans en Duits, wel hebben. Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit het recent gepubliceerde proefschrift van lerarenopleider Elisabeth Lehrner-te Lindert (2020). Zij vroeg aan docenten Duits waarom literatuur op dit moment zo'n inferieure rol speelt in de onderbouw. Alle 220 respondenten gaven aan dat ze te weinig tijd hebben: ze richten zich op het lesboek. Lehrner-te Lindert toonde aan dat als het reguliere lesprogramma in het schoolvak Duits voor een derde door een intensief literatuurprogramma vervangen wordt, het tekstbegrip van alle leerlingen meer vooruitgaat, in zowel havo als vwo. En zowel docenten als leerlingen vonden het werken met literaire teksten motiverend.

Ook Van den Broek en Kaal zijn van mening dat het anders kan. Daarbij is er 'geen one-size-fits-all-benadering', aldus Van den Broek: elke docent zal vanuit de eigen specifieke onderwijscontext invulling moeten geven aan taalbewuster onderwijs. Dat betekent dat docenten de leergangen waar ze mee werken vaker moeten loslaten. Van den Broek werkt inmiddels als contentontwerper Engels bij ThiemeMeulenhoff en zegt: 'Docenten houden heel makkelijk vast aan de methode. Lesmethoden zijn heel nuttig, want die dekken alle leerdoelen en eindtermen en kunnen inspiratie bieden. Maar een methode is natuurlijk niet het enige materiaal dat voorhanden is. Docenten moeten inzien: hier heb je een basis en een aantal concrete handvatten, maar er is keuzevrijheid voor zowel de docent als de leerlingen... Je hoeft het boek niet per se van a tot z te doorlopen.'

Liefde

Hoe ziet Zeijlstra de toekomst van het talenonderwijs?

'Ik denk dat taalvakken meer geïntegreerd aangeboden zullen worden, waarbij ik vermoed dat er meer aandacht voor taal- en letterkunde zal zijn, en dat taalvaardigheid meer losgekoppeld zal worden. Binnen universiteiten zie je dezelfde trend: het aanbieden van overkoepelende vakken taal- en letterkunde. Dat heeft ook financiële redenen natuurlijk, het is goedkoper. En er is natuurlijk ook meer uitwisseling mogelijk tussen de verschillende talen.'

Zowel vorm als functie van taal, en context van de leerling centraal. Zo zou je taalbewust onderwijs en de domeinindeling van James en Garrett (2013) heel kort samen kunnen vatten. Wel komt het historische en literaire perspectief er in hun model wat bekaaid vanaf. Terwijl juist literatuur bij uitstek het onderdeel is waarin vorm, functie en context samenkomen. En bovendien het aspect van de taal is waar talen docenten vaak zelf de liefde voor hun vak ontwikkelden. Hun bevlogenheid is hoe dan ook voorwaarde voor nieuwsgierigheid om elkaar te willen verstaan. Alleen dan, zoals Namika zingt, 'hört alles, was du so erzählst sich irgendwie nice an und die Zeit bleibt einfach stehen'. En dat 'schmeckt nach Liberté'.

Voor concrete voorbeelden en lesmateriaal wijst Anna Kaal op <taalwijs.nu>, een website van vakdidactici vanuit het Nationaal Platform voor de Talen. Dat is een samenwerkingsverband tussen verschillende universiteiten. Taalwijs.nu is een digitale ontmoetingsplek voor taaldocenten, lerarenopleiders en universitaire taalspecialisten waarop docenten lesmateriaal kunnen uitwisselen dat goed aansluit bij taalbewustzijn. Ook biedt de website praktische handvatten voor onderwijsvernieuwing.

Met dank aan Thomas Peters, docent Duits aan het Cygnus Gymnasium te Amsterdam, voor de muziektip.

LITERATUUR

- Broek, E. van den. (2020). *Language awareness in foreign language education: Exploring teachers' beliefs, practices and change processes* [Dissertatie, Radboud Universiteit]. Radboud Repository. <https://repository.uibn.ru.nl/handle/2066/222442>
- Dönszelmann, S., Beuning, C. van, Kaal, A., & Graaff, R. de (Red.). (2020). *Handboek vreemdetalendidactiek: Vertrekpunten, vaardigheden, vakinhoud*. Coutinho.
- James, C., & Garrett, P. (2013). *Language awareness in the classroom*. Routledge.
- Lehrner-te Lindert, E. (2020). *Fremdsprachliches Lesen mit literarischen Texten: Zur Entwicklung von Leseverstehen und literarischer Kompetenz im DaF-Unterricht der niederländischen Sekundarstufe I* [Dissertatie, Universiteit Utrecht]. Utrecht University Repository. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/394525>
- Zeijlstra, H. (2020). *De geniale eenvoud van taal: Wat ons allemaal tot talenwonder maakt*. Wereldbibliotheek.

Devices en samenwerkplatformen: de cijfers

Devices en beheer- en samenwerkplatformen zijn niet meer weg te denken uit het voortgezet onderwijs (vo). Ze worden steeds vaker ingekocht en gebruikt. Maar hoeveel platformen worden er eigenlijk gebruikt?

Binnen het voortgezet onderwijs worden verschillende beheer- en samenwerkplatformen gebruikt. Denk aan Google G Suite for Education, Microsoft Office 365 en JAMF voor het Apple-ecosysteem. Groot voordeel van deze platformen: gebruikers kunnen op een eenvoudige en laagdrempelige manier met elkaar samenwerken (bestanden maken en delen, mailen en videobellen). Ook maakt het platform het mogelijk om devices (Windows-laptops, Chromebooks en iPads) op afstand te beheren.

Omdat er verschillende verhalen en cijfers zijn over het gebruik van devices en platformen in het onderwijs, heeft Kennisnet onderzoek gedaan om het werkelijke gebruik inzichtelijk te maken. Aan de peiling deden 115 scholen uit het voortgezet onderwijs (165.000 leerlingen) mee. Op basis van de peiling blijkt dat de verschillende platformen als volgt worden gebruikt: Microsoft Office 365 wordt veruit het meeste gebruikt (83%), gevolgd door het Appleplatform (37%) en Google G Suite for Education (32%). Uit de peiling blijkt dat op veel scholen meerdere platformen in gebruik zijn. Voor leraren kan dit lastig zijn, bijvoorbeeld als ze in de klas Google G Suite for Education gebruiken omdat leerlingen met Chromebooks werken, terwijl ze met collega's samenwerken via Office 365. Ook beheersmatig kan dit voor extra complexiteit zorgen.

Wanneer we kijken naar het gebruik van devices, wordt in het voortgezet onderwijs veel gebruikgemaakt van Windows-apparatuur (58%), terwijl Chromebooks (32%) en iPads/MacOS-devices beduidend minder worden gebruikt (10%). Kennisnet

Mohamed Hassan via Pixabay

Talenstrijd leidt tot het vergeten van woorden

Het vergeten van een vreemde taal komt niet enkel door deze weinig te gebruiken, maar wordt ook veroorzaakt door het gebruiken of leren van een andere taal. Dit blijkt uit promotieonderzoek van Anne Mickan (Radboud Universiteit).

Uit het onderzoek blijkt dat het onderliggende mechanisme hiervoor competitie tussen vreemde talen is. 'De competitie kan door twee redenen ontstaan', vertelt Mickan. Ze legt uit dat competitie enerzijds ontstaat door gebruik van al eerder geleerde vreemde talen. Anderzijds kan het leren van een nieuwe vreemde taal zorgen voor deze strijd. 'De competitie kan leiden tot het vergeten van een vreemde taal.'

De onderzochte participanten waren mensen tussen de achttien en dertig jaar met Nederlands als moedertaal. Om te beginnen moesten zij Spaanse woordjes leren. Vervolgens kregen de deelnemers de opdracht om dezelfde woorden ofwel in het Engels ofwel in het Nederlands te gebruiken. De respondenten bleken zich de Spaanse woorden minder goed te kunnen herinneren na het tussentijdse gebruik van zowel Nederlands als Engels. Dit was met name het geval bij de respondenten die tussendoor Engelse woorden hadden gebruikt. 'Het blijkt dus dat vooral het gebruik van andere vreemde talen nadelig is voor het onthouden van nieuwe vreemde talen', concludeert Mickan.

De promovenda kon tot deze conclusies komen door afstand te doen van de gebruikelijke onderzoeksmethode in talenkennis. 'Vaak wordt dit onderwerp, het vergeten van een taal, onderzocht door een groep in natuurlijke omstandigheden te bestuderen', legt ze uit. Met deze opzet kan enkel worden vastgesteld dat een taal wordt vergeten, maar niet waarom het gebeurt, zo vertelt Mickan. Daarom heeft ze in haar onderzoek deze reële context veranderd naar een laboratoriumsetting. 'Ik heb daarin geprobeerd uit te vinden hoe ik mijn participanten een vreemde taal kon laten vergeten.' Ze stelt dat dit een grote stap is om het vergeten van talen te begrijpen en denkt dat er op haar onderzoek kan worden voortgebouwd. Zo kan er in de toekomst binnen haar vakgebied worden onderzocht of de competitie meer aanwezig is bij overeenkomende talen, zoals Spaans en Italiaans, dan bij talen die helemaal niet op elkaar lijken. ANS (Delphine Broasca)